

Др Јожеф Салма*

АПСОЛУТНА И РЕЛАТИВНА ГРАЂАНСКОПРАВНА ОДГОВОРНОСТ ЗА АТОМСКЕ ШТЕТЕ

У раду се анализирају европска упоредноправна решења (СР Немачка, Аустрија, Мађарска) о одговорности за штету услед дејства атомских постројења. Констатује се да законодавства ових европских земаља уводе строжа правила о одговорности. Претежно се усваја објективна одговорност, мада има и земаља у којима се прихвата субјективна одговорност уз обориву претпоставку кривице. Решења су тражена и у томе да за поједине законом признате видове штете чија су последица смрт, телесне повреде и оштећење здравља, одговара и у случају садејства више силе. То је требало да значи да код атомских штета виша сила није разлог искључења одговорности (апсолутна одговорност), за разлику од општих правила о објективној одговорности. Али, има примера у упоредном праву да је претпоставка узрочности уведена и у случају да постоји вероватноћа да је штета настала услед или поводом дејства атомског постројења (хаварија атомског постројења, пре комерно јонизирајуће зрачење или одлагање нуклеарног материјала). Указује се на прописе везане за превенцију од атомских (и других) еколошких штета, кроз евиденцију постојећих постројења и њиховог евентуалног еколошки штетног дејства, с потребном домаћом и европском мрежом, као и кроз дозволе за изградњу нових постројења на основу претходне еколошке анализе. Разликује се еколошка (атомска) штета у ширем смислу и еколошка штета у грађанскоправном смислу. Прва се (генерално) санира, уколико је то могуће, а друга се накнађује појединачно, у законом предвиђеном обиму.

Кључне речи: *Грађанскоправна одговорност. Атомске штете. Апсолутна одговорност. Објективна и субјективна одговорност за штету. Претпоставка узрочности код атомских штета.*

* Аутор је редовни професор Правног факултета Универзитета у Новом Саду, J.Salma@pf.uns.ac.rs. Рад је настао као резултат истраживања на пројекту бр. 179079 под називом *Биомедицина, заштита животне средине и право* који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

1. ОДГОВОРНОСТ ЗА АТОМСКЕ ШТЕТЕ КАО ПОСЕБАН СЛУЧАЈ ГРАЂАНСКОПРАВНЕ ОДГОВОРНОСТИ

Одговорност за атомске штете спада у ред посебних случајева грађанскоправне одговорности, и то у новије врсте ових случајева. У традиционалне посебне случајеве грађанскоправне одговорности за штету спадају, на пример, одговорност за штету коју проузрокује животиња, одговорност спортиста и спортских организација, одговорност за штету насталу услед рушења грађевина и бацања материјала из стамбене зграде, одговорност за штету због недостатка производа и др. У неким правима (на пример, у мађарском) одговорност за штету од опасних ствари или делатности, као објективна одговорност, сматра се нарочитим случајем, будући да је основно, опште, правило о одговорности засновано на кривици (*felróhatóság*), а не на узрочности, како је то иначе код свих видова објективне одговорности. У швајцарском праву, објективном одговорношћу сматра се одговорност за штету имаоца или власника атомског постројења. У овом правном систему имаоца одговара по правилима о узрочности, без обзира на кривицу.¹

Посебни случајеви грађанскоправне одговорности немају неки заједнички именитељ, осим што у по нечему одступају од општих правила, нарочито у погледу основа и услова одговорности, а понекад и по обиму одговорности. Недостатак заједничке нити која повезује све посебне случајеве проистиче из тога што од датих факата, чињеничних околности, зависи да ли ће један случај бити расправљен у домену субјективне или по правилима објективне одговорности, одговорности за сопствене радње или за радње другог, деликтне или контрактуалне одговорности. Основно доктринарно полазиште у овој материји је да је директна узрочност одредница не само субјекта, већ и врсте одговорности. Наиме, узрочност, поред осталих функција које има, служи и да укаже на одговорног субјекта.² Ипак, када је

¹ Вид. за швајцарско право: Kernenergiehaftpflichtgesetz vom 18. März 1983, SR 732, 44, Art. 3 10. Доступно на: <http://w.w.admin.ch>. Theo Guhl, Alfred Koller, Anton K. Schnyder, Jean Nicolas Druey, *Das Schweizerische Obligationenrecht*, Schult hess, Zürich 2000, 210.

² У француском праву, које у основи и данас одговорност за штете заснива првенствено на принципу субјективне одговорности, од тога се одступа у домену одговорности за дејства ствари и код ствари и делатности које носе (апстрактни) ризик опасности од штете, у случају да је дошло до реализације ризика. Тако, ако је штета настала услед дејства опасне ствари, штетник се не може екскулпирати од одговорности, с позивом на то да до њега нема кривице. Вид. *Code civil*, 106e éd.: Dalloz, Paris 2007, art. 1384. Geneviève Viney, Patrice Jourdain, *Traité de droit civil sous la direction de Jacques Ghestin, Les conditions de la responsabilité*, L.G.D.J., Paris 1998², 625 627. У овом часопису вид. и Ерик Агостини, „Одговорност за штету од опасне ствари примена француског права на Маурицијусу“, *Анали Правног факул*

везана за повреду неке унапред предвиђене обавезе, законске или контрактулане, она може одредити и врсту одговорности. Тако, ако се утврди да је претежан узрок атомске штете повреда контракта, тада ће се одговорност приписати страни која је повредила уговор. Уколико је, пак, атомска штета настала услед немара, поводом повреде законске дужности превенције која пада на терет имаоца атомског постројења, онда је извор одговорности у деликту. Тада је одговоран онај који је био дужан да спречи атомску штету, што у овом случају значи ималац, тачније вршилац привређивања на постројењу. Атомске штете, зависно од ширине и интензитета фактичког дејства јонизирајућег зрачења су некад домаће, некад прекограничне. Отуда би у Републици Србији пажњу требало посветити анализи усклађености законодавства, независно од тога што у нашој земљи још нема атомског енергетског постројења. То значи да, по свему судећи, има атомског експерименталног штетног материјала у домену одлагања домаћег или, евентуално, иностраног нуклеарног отпада, с могућим трајним јонизирајућим последицама. Правни проблеми које би оно могло поставати решени су једним посебним законом о којем ће доцније бити више речи.

Специфичност одговорности за атомске штете је и у томе што је она у упоредном праву претежно уређена као објективна одговорност, тј. одговорност независно од кривице. Но, посебност постоји и на плану обима одговорности. Наиме, код атомских штета, опсег одговорности за поједине штетне последице које настану услед смрти, телесне повреде и оштећења здравља је, бар према упоредноправним решењима, унапред лимитиран и то у новчаном износу. Према општим правилима о одговорности за материјалну штету, укључив и општа правила о објективној одговорности, у највећем броју грађанских законика европских земаља, рачунајући и наш Закон о облигационим односима, одговорно лице према начелу о потпуној накнади одговара за целокупну штету, тј. како за просту штету (*damnum emergens*), тако и за изгубљену добит (*lucrum cessans*). То нарочито вреди ако је штета проузрокована намерно, као што је то у аустријском праву. Но, начело потпуне накнаде у нашем праву, као опште правило, важи и у случају непажње. У упоредном праву од овог општег начела у материји опсега накнаде, постоји одступање. Наиме, ималац (привредник) атомског постројења не одговара за целокупну штету, већ само до законом прописаног лимитираног новчаног износа.

Класична грађанскоправна објективна одговорност се карактерише тиме што ималац опасне ствари или вршилац опасне делат-

тата у Београду 1 2/2004, 116 130; Горан Георгијевић, „Одговорност за проузроковану штету и режими накнада у француском праву“, *Анали Правног факултета у Београду* 3 4/2004, 496 522.

ности одговара за штету независно од кривице. Његова одговорност заснована је искључиво на узрочности. То значи да уколико штета потиче од опасне ствари, за њу одговара ималац односно власник те ствари. Ово правило вреди и на плану одговорности за атомске штете, како у упоредном, тако и у домаћем праву. У тој, класичној, доктрини опасна ствар се дефинише као ствар која представља повећану опасност од настанка штете, било својим положајем, особинама или употребом. Нема сумње да атомско постројење било које врсте (за производњу електричне енергије, за одлагање атомског отпада) има такве особине.

Отуда, у правима која, попут српског, немају посебне, свеобухватне прописе за све врсте атомских штета, питања која покреће њихово проузроковање требало би расправљати према општим правилима о објективној одговорности, како у погледу субјекта, тако и у погледу обима одговорности. Потребно је ипак, напоменути да наша важећа општа правила о грађанскоправној одговорности, садржана у Закону о облигационим односима, подразумевају потпуну, нелимитирану одштету, а да за разлику од тога, посебна правила о атомској штети у иностраним правима налажу законом ограничену меру одговорности имаоца атомског постројења. Затим, према класичној доктрини, објективна одговорност, тј. одговорност за штету насталу од опасне ствари или опасне делатности, није апсолутна. Ималац опасне ствари или вршилац опасне делатности може да отклони своју одштетноправну одговорност, ако докаже да је штета настала услед дејства више силе. Другим речима, према општим правилима о објективној одговорности екскулпација је могућа ако ималац опасне ствари докаже да штета потиче од неког узрока који се налази ван ствари, а чије се дејство није могло предвидети или избећи или отклонити.

На плану заједничких европских правила, први нацрт Директиве о превенцији и санацији од еколошких штета, објављен у јануару 2002. године, предвиђа објективну одговорност. Нацрт укључује еколошке ризике и заштиту здравља грађана. Појам узрока који доводи до штете схваћен је прилично широко. Он подразумева све негативне промене у природним ресурсима, оштећење биодиверзитета, загађење вода. Под рехабилитацијом, као једним обликом накнаде, подразумева се реституција или замена. Када се ради о еколошким штетама, оне су такође, схватају шире у односу на штету схваћену у грађанскоправном смислу. Потоња се уобичајено дефинише као умањење туђе имовине или повреда телесног (здравственог) или психичког интегритета. Код грађанскоправне одштетне одговорности за атомске штете, дугује се накнада штете оштећеном лицу од стране имаоца (привредника) атомског постројења. Код еколошке штете у ширем смислу (укључив и атомске штете са трајним јонизирајућим

зрачењима), с еколошким последицама ширих размера, ради се о комплексним санационим мерама које се предузимају пре свега од стране државе, ради отклањања или смањивања тих дејстава.³

У превентиву спада и формирање европске мреже информација о еколошким ризицима, укључив и атомске ризике од наступања еколошких штета и штета у ужем, грађанскоправном смислу речи. Превенција је од посебног значаја, пошто реализација неких ризика често доводи до немогућности реституције (смрт, трајно здравствено оштећење људи, уништење фауне и флоре) нити потпуне санације.⁴

2. ПОЈАМ АПСОЛУТНЕ ОДГОВОРНОСТИ КОД АТОМСКИХ ШТЕТА

За разлику од класичне доктрине о објективној одговорности, у новијим европским национални законодавствима (у Немачкој,⁵

³ Упор. Gyula Bándi, *Környezetjog*, Osiris Kiadó, Budapest 2004, 309-313.

⁴ Richtlinie 2003/4/EG über den Zugang der Öffentlichkeit zu Umweltinformationen und zur Aufhebung der Richtlinie 90/313/EGW (Директива о приступачности еколошких информација); Richtlinie 2003/35/EG über die Beteiligung der Öffentlichkeit bei der Ausarbeitung bestimmter Umweltbezogener Pläne und Programme und zur Änderung der Richtlinien 85/337/EGW und 96/61/EG in Bezug auf die Öffentlichkeitsbeteiligung und den Zugang zu Gerichten (Директива о учешћу јавности приликом израде одређених еколошких планова и програма и о изменама ранијих смерница); Richtlinie 2004/35/EG über Umweltafugung zur Vermeidung und Sanierung von Umweltschäden (Директива о одговорности за спречавање и санирање еколошких штета); Richtlinie 85/337/EGW über die Umweltverträglichkeitsprüfung bei bestimmten Öffentlichen und privaten Projekten (Директива о провери еколошке подношљивости код одређених јавних и приватних пројеката); Richtlinie 2001/42/EG über die Prüfung der Umweltauswirkungen bestimmter Pläne und Programme (Директива о провери еколошких утицаја одређених планова и програма); Verordnung (EG) Nr. 166/2006 über die Schaffung eines Europäischen Schadstofffreisetzungs und verbringungsregisters (Директива о установљавању европског регистра о одстрањивању штетних материја и о регистру начина старања); Verordnung (EG) Nr. 1221/2009 über die freiwillige Teilnahme von Organisationen an einem Gemeinschaftssystem für das Umweltmanagement und Umwelts betriebsprüfung (EMAS) (Директива о слободном учешћу организација у систему Заједнице за еколошки менаџмент и контроли квалитета животне средине); Richtlinie 96/82/EG zur Beherrschung der Gefahren bei schweren Unfällen mit gefährlichen Stoffen (Директива о отклањању опасности код тешких еколошких удеса изазваних опасним материјама); Richtlinie 96/75/EU über Industrieemissionen (integrierte Vermeidung und Verminderung der Umweltverschmutzung) (Директива о индустријским емисијама интегрисано заобилажење и смањење загађења животне средине). Вид. *Kodex des österreichisches Rechts, EU Umweltercht* (Hrsg. M. F. Weinberger), LexisNexis, Wien 2011⁸, 1-186.

⁵ Gesetz über friedliche Verwendung der Kernenergie und den Schutz gegen ihre gefahren (Atomgesetz) ATG, објављен 15. јула 1985, BGBl. I S. 1565, последње измене 24. фебруара 2012 (BGBl. I S. 212). Вид. § 5, 6.

Аустрији,⁶ као и у реформским европским земљама, на пример, у Мађарској⁷) уведено је правило о готово апсолутној одговорности имаоца атомског постројења, тј. и за случај садејства више силе. Додуше, у погледу врсте ризика и висине штете, ова одговорност је ограничена. Ризици су смрт, телесна повреда и оштећење здравља физичких лица који потичу од атомске хаварије или атомског зрачења. Иако се по врстама штете ради о релативној одговорности, предметна правила би, уз нужну синтезу, могла бити схваћена као норме о апсолутној одговорности, зато што се ималац не може ослободити на основу више силе (*vis maior*), за објективну одговорност катарактеристичног екскулпационог разлога. За настанак његове одговорности довољно је да оштећени докаже да је штета настала у вези са дејством атомског постројења, односно јонизирајућег зрачења. Ималац, а то је понегде власник, а понегде привредник постројења, одговоран је за материјалну и нематеријалну штету, додуше, у границама законског лимита. За штету, дакле, одговорно лице одговара и у случају да је настала услед дејства више силе. На пример, ако је дошло до атомске хаварије услед земљотреса, од једне неотклоњиве и непредвидљиве околности, ималац није екскулпиран од одговорности за штету. Ово нарочито уколико приликом изградње постројења или места одлагања опасних материјала није поштовао законске превентивне мере. Полази се од тога да имаоци атомског постројења приликом изградње треба да воде рачуна да она буду безбедна не само од сопствених аутономних хаваријских ризика, већ и од ризика више силе. Исто би требало да важи и за имаоце нуклеарног отпада, тј. за здравствену безбедност одлагања нуклеарних производа и нуспродуката.⁸

Потребно је имати у виду да европска заједничка еколошка правила предвиђају претходну еколошку контролу за нова постројења,⁹ укључив наравно и нова атомска постројења. Ако би се шире ту-

⁶ Bundesgesetz über die zivilrechtliche Haftung für Schäden durch Radioaktivität (Atomhaftungsgesetz 1999 Atom HG 1999) BGBl I Nr. 170/1998). Ималац, тачније предузетник који ставља у погон (Betriebsunternehmer) атомско постројење по овом закону одговара за штету проузроковану људима и њиховим стварима за насталу штету. Ималац одговара за штете од радиоактивног дејства у вези са његовим токсичним, експлозивним и другим опасним својствима (вид. § 3, 3 и § 5, 1). Овај закон Аустрије не искључује одговорност за случај више силе. Вид. Atomhaftungsgesetz Bundesgesetz über zivilrechtliche Haftung für Schäden durch Radioaktivität, Atomhaftungsgesetz AtomHG, 1999, § 5, 2 у W. Doralt *et al.*, *Kodex des österreichischen Rechts, Bürgerliches Recht* (Hrsg. W. Doralt, A. Dorlat, F. Mohr), Stand 1.9.2007, LexisNexis ARD Orac, Bundesministerium für Justiz. 2007, 614 615.

⁷ Вид. Закон о атомској енергији Мађарске од 1996. године ЗАЕМ (1996. évi CXVI törvény az atomenergiáról).

⁸ Уопште о одлагању отпада и опасних и штетних (отровних) материјала, у заједничком европском праву, вид. Директиву бр. 75/442 и бр. 78/319. Упор. G. Bándi, 423 430.

⁹ Вид. Richtlinie des Rates vom 6.12.1984 über die Überwachung und Kontrolle, Gemeinschaft der Grenzüberschreitenden Verbringung gefährlicher Stoffe, 84/631/EWG, ABl. EG Nr L 326 vom 13.12.1984, S. 31.

мачила та правила, онда би се могло утврдити да се она односе и на начин одлагања атомског отпада. У случају недовољне стручне пажње, одлагање нуклеарног отпадног материјала може довести до трајног зрачења и до штетног дејства за здравље људи. Узрочност код њих најчешће не делује тренутно, као што је то случај код обичних штета, већ се реализује дугорочно. Може се претпоставити, јер одговарајуће науке о здрављу тако тврде, да чак и дозвољена дејства зрачења, када трају дуго и континуирано, кумулирају штетне последице на људски организам, односно доводе до оштећења здравља. Европска заједничка правила указују чак и на проширење одговорности, јер обухватају и случајеве проузроковања штете током превоза опасних и штетних материјала, укључив нарочито, нуклеарни материјал. Такође, на европском плану, Директива од 1990. године увела је обавезу хармонизовања националних правила поводом осигурања од одговорности за штете проузроковане од стране друмских теретних возила.¹⁰ Почетком деведесетих година прошлог века, на европском континенту је усвојен и споразум о грађанскоправној одговорности за штету насталу делатностима опасносним за животну средину (Лугански споразум).¹¹ Претходница овог споразума био је Нацрт од 30. септембра 1988. године о условима грађанскоправне одговорности произвођача отпадних материјала за настале штете услед њиховог дејства.¹²

¹⁰ Die dritte Richtlinie des Rates vom 13.5.1990 zur Angleichung der Rechtsvorschriften der Mitgliedstaaten über die Kraftfahrzeug Haftpflichtversicherung, 90/232/EWG, ABk. EG Nr. L129, vom 19.5.1990, S. 33.

¹¹ Übereinkommen des Europarates vom 1.2.1990 über die zivilrechtliche Haftung für Schäden beim Transport gefährlichen Güter auf Strasse, Schiene und Binnenwasserstrassen. Вид. Transport Recht, 1990, S. 83 88, sowie das europäische (Lugano) Übereinkommen v. 21.6.1993 über die zivilrechtliche Haftung für Schäden durch Umweltgefährliche Tätigkeit, BGBl 1994 II 2704. (Text in englische, französische und deutsche Sprache).

¹² Die Bedingungen für die Anwendung der zivilrechtliche Haftung des (Abfall) Erzeugers im Schadensfall oder der zivilrechtlichen Haftung aller sonstigen Personen fest (zulegen) die für die betreffende Schäden haftbar gemacht werden können. Vom 30. sept. 1988. Правни основ за овај Нацрт била је Директива Савета Европе од 1984, чл. 11, ст. 3. Вид. Richtlinie des Rates vom 6.12.1984 über Überwachung und Kontrolle in Gemeinschaft der Grenzüberstretendeen Verbringung gefährlichen Stoffe (84/EWG). Вид. ближе: Christian Bar, *Gemeineuropäisches Deliktsrecht*, BD: I, II, Verlag C. H. Beck, München, T I, 1996 и T II 1999, 97, 105, 381, 388, 389. О зборнику европских споразума о грађанскоправној одговорности за еколошке штете, вид. Kwiatowska *et al. Transboundary Movement and Disposal of Hazardous Wastes, International Law*, 1993. Истиче се потреба за хармонизацијом правила о грађанскоправној одговорности у области одговорности за еколошке штете.

3. ОСНОВНА ПРАВИЛА ЕВРОПСКИХ (НАЦИОНАЛНИХ) ЗАКОНА О АТОМСКИМ ШТЕТАМА

3.1. Немачко право

У новијој немачкој литератури објективна одговорност, будући да је независна од кривице, није заснована на одговорности за сопствене радње, већ на томе да је дошло до реализације неке опасности чије се порекло може „локализовати“ преко власништва, поседа или стављања у погон неке опасне ствари. Основ одговорности лица које је створило ризик заснована је на поседовању извора опасности и потреби за контролом над њим. Такве опасне ствари захтевају посебну пажњу, превенцију, ради спречавања наступања штете. Карактеристично обележје правних норми које уређују ову одговорност је што често прописују обавезно осигурање, али и ограничење одговорности у виду највишег износа накнаде.¹³ Закон о грађанскоправној одговорности за атомске штете од 1985. године (*Atomgesetz*) позива се у том смислу на свој међународни основ, Париски споразум од 29. јула 1960. године о одговорности ималаца атомских електроенергетских постројења према трећим лицима, будући да хаварије могу имати прекогранично дејство,¹⁴ као и на Бриселски споразум од 31. јануара 1963. године.¹⁵ Овај закон упућује и на своју везу са заједничким европским Протоколом од 21. септембра 1988.¹⁶ У самом закону наглашена је обавеза прибављања дозволе за инсталирање атомских постројења.¹⁷ Потребно је уочити да је на немачко законодавство о одговорности за атомске штете видан утицај имао и Споразум о одговорности ималаца бродова на атомски погон, нарочито у погледу штета насталих због хаварије бродова са атомским погоном.¹⁸ Такође је значајан утицај имао и Споразум о грађанскоправној одговорности за штете настале услед испуштања атомског материјала у море.¹⁹ Сагласно међународним споразумима, немачки закон регулисао је начин одлагања радиоактивних материјала

¹³ В. Hans Prütting, Gerhard Wegen, Gerd Weinreich, *BGB Kommentar*, Luchter hand, München 2007², 1543, § 823.

¹⁴ Das Pariser Übereinkommen vom 29.7.1960 über die Haftung auf dem Gebiet der Kernenergie mit Zusatzprotokoll vom 28.1.1984 (UNTS 956 S. 351, BGBl 1975 II, 59, 1007).

¹⁵ Brüsseler Zusatzübereinkommen v. 31. 1963 BGBl 1985 II 963, und zwei weiteren Protokollen vom 16.11.1983. Вид. С. Bar, 379.

¹⁶ BGBl (Bundesgesetzblatt, BRD) 2001 II, S, 202, 203.

¹⁷ Atomgesetz, т. 9а.

¹⁸ Das Übereinkommen vom 17.12.1971 über die zivilrechtliche Haftung der Inhaber von Reaktorschiffen nebst Zusatzprotokollen (BGBl 1986 II 690).

¹⁹ Das Übereinkommen vom 17.12.1971 über zivilrechtliche Haftung bei Beförderung von Kernmaterial auf See (BGBl 1975 II 957, 1026).

и уредио питање одштете у случају одузимања непокретности ради изградње или функционисања атомског постројења.²⁰ Главни-на његових норми посвећена је решењима која се односе на одговорност ималаца атомских постројења²¹ и обим накнаде у случају проузроковања смрти²² или телесне повреде.²³ Закон предвиђа да се ове штете репарирају накнадом у облику новчане ренте на коју има право лице оштећено атомским дејством²⁴ и утврђује горњу границу висине накнаде по појединим законом признатим видовима штете.²⁵

3.2. Аустријско право

Слично немачком, у аустријском праву је прихваћено да код штете прозороковане у вези са опасном ствари или делатношћу, уместо кривице ступа одговорност независна од кривице, заснована на узрочности (*Gärdungshaftung*).²⁶ Ипак, када је у питању одговорност за атомске штете по аустријском Закону о грађанскоправној одговорности за штету насталу услед радиоактивног зрачења (*Atomhaftungsgesetz*) од 1999. године, усвојено је да предузетник (*Betriebsunternehmer*) атомског постројења одговара за штету проузроковану физичким лицима и њиховим стварима услед јонизирајућег (атомског) зрачења на основу претпоставке о кривици.²⁷

У погледу опсега одговорности овај закон прописује да одговорно лице одговара за штете које настају услед радиоактивног дејства атомског материјала које су повезане са његовим отровним, експлозивним или другим опасним својством. Његова одговорност се не простире на штете које потичу од других атомских постројења, као и постројења у изградњи, ни на штете проузроковане од средстава транспорта атомског материјала.²⁸ Предузетник атомског постројења

²⁰ Atomgesetz, § 9e.

²¹ Atomgesetz, § 25. Под „имаоцем“ (атомског) постројења се у принципу подразумева власник, али са њим се изједначава и закупац, под условом да се ради о дугорочном закупу или о лизингу као и под условом да је за то време закупац плаћао трошкове коришћења ствари односно постројења. Упор. § 833. BGB; § 2 Haftpflichtgesetz; § 1 Umwelthaftungsgesetz; § 22 I Wasserhaushaltsgesetz. Вид. Hein Kötz, Gerhard Wagner, *Deliktsrecht*, Luchterhand Wolters Kluwer, München 2006¹⁰, 516 519.

²² Atomgesetz, § 28.

²³ Atomgesetz, § 29.

²⁴ Atomgesetz, § 30.

²⁵ Atomgesetz, § 31.

²⁶ Вид. нпр. Koziol Welser, *Grundriss dees Bürgerlichen Rechts, Band I Allgemeiner Teil und Schuldrecht*, Manzsche Verlags und Universitätsbuchhandlung, Wien 1995¹⁰, 441.

²⁷ Atomhaftungsgesetz, § 9.

²⁸ Atomhaftungsgesetz, § 5, 1 и 2.

је обавезан да закључи уговор о осигурању од одговорности од штете. Овај уговор не може бити склопљен на рок који би био краћи од десет година, рачунајући од датума престанка рада атомског постројења.²⁹ Накнада штете се остварује по општим правилима садржаним у аустријском Општем грађанском законнику.³⁰ Предузетник нуклеарног постројења одговара и за штету која је проузрокована изван дејства нуклеарног постројења, уколико је она повезана са постројењем.³¹ Уведена је претпоставка узрочности за случај да се учини вероватним да је штета настала услед јонизирајућег дејства.³² Накнада је ограничена на износ од 40.600 евра по лицу.³³

Међутим, ималац, односно држалац (*Halter*) не одговара за штету ако докаже да су он и његови запослени предузели све што је потребно да до штете не дође, тј. да је у конкретним околностима поступао са дужном пажњом с циљем спречавања њеног настанка.³⁴ Тиме је основ одговорности релативизован, јер аустријски закон уместо одговорности без обзира на кривицу уводи одговорност засновану на релативној претпоставци о кривици. Одговорно лице се може ослободити одговорности ако докаже да је до штете дошло упркос дужној пажњи. Терет доказивања пада на њега. Ако се ради о употреби радионуклеида за медицинско лечење, поводом захтева оштећеног пацијента за накнаду штете довољан противдоказ је да је лечење зрачењем предузето сагласно стању науке и технике, и захтеву да до штете није дошло услед пропуста.³⁵

3.3. Мађарско право

Закон о атомској енергији од 1996. године садржи, између осталог, дефиниције појмова који су меродавни и за успостављање одговорности за ову врсту проузроковања штете.³⁶ Под атомским штетама се подразумева имовинска штета која је последица смрти, повреде телесног интегритета или општећења здравља људи.³⁷ Такође су утврђени појмови еколошке штете и разумних трошкова успостављања претходног еколошког стања. Дефинисан је и еколошки акцидент. То је сваки изванредни догађај који доводи до

²⁹ Atomhaftungsgesetz, § 6.

³⁰ Atomhaftungsgesetz, § 11, 1.

³¹ Atomhaftungsgesetz, § 3, 1, § 9, 1, § 5, 1.

³² Atomhaftungsgesetz, § 12, 1.

³³ Atomhaftungsgesetz, § 11, 4.

³⁴ Atomhaftungsgesetz, § 9, 2, прва реченица.

³⁵ Atomhaftungsgesetz, § 9 ст. 2, друга реченица.

³⁶ ЗАЕМ, § 2, 1 39.

³⁷ ЗАЕМ, § 2, 24.

еколошке штете.³⁸ Одређена је и обавеза државе да води евиденцију и контролу радиоактивних и нуклеарних материјала.³⁹ Закон детаљно прописује начин одлагања нуклеарног материјала, односно нуклеарног отпада,⁴⁰ мере превенције од изванредних догађаја и мере за отклањање последица.⁴¹ Његово пето поглавље садржи норме које регулишу одговорност за штете услед примене атомске енергије. Ималац нуклеарног постројења је обавезан да накнади атомску штету сагласно законским прописима. Ексклузија је могућа само у законом рестриктивно прописаним случајевима,⁴² а уговорно ограничење одговорности је ништаво.⁴³

У мађарској литератури истакнуто је да би сагласно водећим принципима прихваћеним у европском еколошком праву превенцију од штете требало остваривати путем претходне еколошке анализе и давања дозволе за сваки нови потенцијално еколошки опасан агломерат, уређај. Такође, наглашено је да принцип санације већ насталих еколошких штета треба да буде одржан у свим случајевима у којима је његова примена могућа.⁴⁴ Новија доктрина сматра да грађанскоправна одговорност за еколошке штете већим делом спада у ред посебних случајева грађанскоправне одговорности, а унутар тога, у одговорност од опасне ствари или опасне делатности, дакле у материју објективне одговорности.⁴⁵

Карактеристично је да је с циљем боље заштите оштећеног, ради унапређења његовог положаја, уведена солидарна одговорност ималаца опасних ствари које угрожавају животну средину. Према новијој судској пракси, за штете настале повредом или угрожавањем животне средине солидарно одговарају власник и поседник (корисник) непокретности или друге ствари чијим дејством је дошло до штете. Уведена је и претпоставка узрочности, али је она оборива. Наиме, допуштено је доказивање да еколошка штета није наступила услед дејства дате еколошки опасне ствари или делатности.⁴⁶ Терет доказивања пада на власника односно корисника.

³⁸ ЗАЕМ, § 2, 24.

³⁹ ЗАЕМ, § 12.

⁴⁰ ЗАЕМ, § 38.

⁴¹ ЗАЕМ, § 42.

⁴² ЗАЕМ, § 48, 1.

⁴³ ЗАЕМ, § 51.

⁴⁴ G. Bándi, 106 140.

⁴⁵ B. Tamás Fézer, *Kártérítési jog*, Complex Wolters Kluwer Csoport, Budapest 2010, 159, 206 210.

⁴⁶ Виши Главногоградски суд у Будимпешти (Fővárosi Ítéltábla), 3. Pf. 20 2443 од 3. јануара 2009. год. Грађанскоправна одговорност за штете поводом делатности

3.4. Општи поглед

У закључку овог дела могло би се рећи да је заједничка карактеристика правила свих анализираних закона о одштетноправној одговорности за атомске штете у томе да с циљем превенције штете наглашавају претходну и накнадну контролу постојећих нуклеарних постројења, као и њихову евиденцију.⁴⁷ Код изградње нових нуклеарних постројења наложена је претходна еколошка анализа планиране изградње. Она се састоји у анализи еколошког утицаја на животну средину (ваздух, вода, земљиште, људско здравље) која укључује постојеће емисије и њихово могуће садејство са евентуалним еколошким дејствима планираног новог атомског уређаја.

У случају наступања штете у виду смрти, телесног оштећења или оштећења здравља услед атомске хаварије или дејства јонизирајућег зрачења предвиђа се строжа одговорност имаоца, било путем апсолутне одговорности, то јест одговорности у случају садејства више силе, било путем претпоставке узрочности, за случај да постоји вероватноћа да је штета настала услед дејства атомског постројења. Тиме се олакшава положај оштећеног.

Међутим, апсолутна одговорност имаоца у погледу врсте штете и висине одштете није у свему „апсолутна“. Наиме, врсте штете и обим обештећења су лимитирани на законом прописане случајеве, тако да накнада и код признатих видова није потпуна. Тако, предвиђа се пре свега да се надокнађује материјална штета због проузроковања телесне повреде, смрти и оштећења здравља. Ако је последица проузрокована тренутно (примерице, наступила је тренутна смрт), предвиђа се законом лимитирана једнократна новчана накнада. Ако се, пак, штета појављује сукцесивно, на пример у виду изгубљене зараде због умањења радне способности услед телесног или здравственог оштећења, накнада се може одредити (као у немачком праву) у виду новчане ренте.

Нематеријална штета (на пример, психички бол услед губитка блиског лица) се у анализираним прописима *expressis verbis* не предвиђа. Додуше, у аустријском праву, које у недостатку императивних посебних правила Закона о атомској штети, предвиђа примену Грађанског законика, не би се могла искључити ни накнада нематеријалне штете.

Заједничко је и правило да је дужник накнаде ималац атомског постројења. Пажње је вредно правило упоредног права да је ималац обавезан да се осигура од одговорности за атомске штете, као и пра-

које угрожавају животну средину (Környezetet veszélyeztető tevékenységgel okozott károk megtérítése). Вид. Т. Fézer, 206 210.

⁴⁷ Вид. Basil Markesinis, Simon Deakin, *Tort Law*, Clarendon Press, Oxford 1999, 26 29, 53, 426 427, 495.

вило да се законом одређена мера одговорности не може уговором искључити нити ограничити.

4. ФАВОРИЗОВАЊЕ АЛТЕРНАТИВНИХ ЕНЕРГЕСКИХ ИЗВОРА У ЕВРОПСКИМ ЗЕМЉАМА

Превенцији од потенцијалних атомских штета у ширем смислу доприноси и примена других обновљивих или необновљивих извора енергије, као што је енергија ветра, водних снага, биљних уља. Међутим, те алтернативе зависе од природних ресурса појединих земаља.

У европским земљама је учињен озбиљан напор да се, поред атомских енергетских потенцијала, уз њихову повећану контролу, паралелно фаворизују еколошки прихватљиви извори енергије, као што су снага ветра, водне снаге. У неким земљама (Холандија, Аустрија, Немачка), то је већ одавно практикован приступ. Истина, за сада се алтернативним изворима покрива само релативно мали део потребног енергетског потенцијала. Због тога, још увек доминира енергетски потенцијал фосилног порекла. Но, услед необновљивости, фосилни енергетски потенцијал је дугорочно ограничен и зато развијање алтернативних (обновљивих) извора енергије има посебни значај. Убрзавање овог развоја је битно утолико пре што су технолошки нееколошки коришћени фосилни извори енергије у великој мери допринели тешко сагледивим штетним (глобалним и локалним) еколошким последицама.

5. СРПСКО ПРАВО

У Републици Србији нема атомских постројења за производњу електричне енергије. То је еколошки посматрано, свакако добро. Али, то не значи да европска правила о апсолутној и релативној одговорности не треба да занимају српског законодавца у смислу хармонизације нашег права са правом Европске уније и у тој области. Другим речима, постоји потреба за доношењем посебних и целовитих прописа у области одговорности за атомске штете. Наиме, у нашој земљи постоје атомски (експериментални) отпадни материјали (у Винчи), као и медицински јонизирајући материјал (путем зрачења). Опасност од нуклеарне штете не постоји само поводом производње нуклеарне енергије, већ и због одлагања нуклеарног отпада. Свеједно је што здравствено штетно дејство нуклеарног отпада није тренутно, већ дугорочно. Правно гледано, доказ о конкретном дејству односно о директној узрочности је повезан са тешкоћама.

Видели смо да неки закони европских земаља олакшавају терет доказивања узрочности у случају да се покаже вероватним да је до штете дошло услед дејства атомског постројења или зрачења. Но, ти закони указују и на превентиву, дакле на еколошку контролу нових и старих атомских постројења, укључив и атомске отпаде. Они тако дају подстицај развоју технологије неутралисања здравствено штетних дејстава атомских отпада. *Nota bene*: свакако и штетних дејстава других опасних и штетних, односно отровних материјала. У већини случајева, развој ових технологија има економско оправдање јер не изискује велике издатке, бар не онолике колика је цена накнаде и санације штете, тј. у дужем времену мерљиве последице.

У погледу важећег права чини нам се да су релевантна два закона од којих је један индиректно, а други директно везан за тему овог рада. Први је Закон о заштити животне средине.⁴⁸ Други закон је директније повезан са темом, а то је Закон о заштити од јонизирајућих зрачења и о нуклеарној сигурности.⁴⁹ Први закон, о заштити животне средине, је општи, те се подједнако односи на сва загађења, тако и атомска. Према том закону, загађење животне средине је уношење загађујућих материја у животну средину, изазвано људском делатношћу или природним процесима који имају или могу имати штетне последице на квалитет животне средине и здравље људи.⁵⁰ И следећу дефиницију у овом закону су исправне, као што су дефиниције загађујућих материја,⁵¹ оптерећења животне средине,⁵² отпада,⁵³ опасних материја које се свде углавном на хемијске материје,⁵⁴ еколошких ризика,⁵⁵ удеса као изненадног неконтролисаног догађаја који настаје ослобађањем изливањем или распадањем опасних материја обављањем активности при производњи, употреби, преради, складиштењу или дуготрајном неадекватном чувању (хемијски удес)⁵⁶ и санације, као процеса (настојања у правцу) заустављања загађења.⁵⁷ Мада су дефиниције технолошки тачне, у закону нису из њих изведена сва потребна правила о грађанскоправној одговорности.

⁴⁸ Закон о заштити животне средине ЗЗЖС, *Службени гласник РС*, бр. 135/04.

⁴⁹ Закон о заштити од јонизирајућих зрачења и о нуклеарној сигурности ЗЗЈЗНС, *Службени гласник РС*, бр. 36/09.

⁵⁰ ЗЗЖС, чл. 3, ст. 11.

⁵¹ ЗЗЖС, чл. 3, ст. 15.

⁵² ЗЗЖС, чл. 3, ст. 16.

⁵³ ЗЗЖС, чл. 3, ст. 20.

⁵⁴ ЗЗЖС, чл. 3, ст. 21.

⁵⁵ ЗЗЖС, чл. 3, ст. 23.

⁵⁶ ЗЗЖС, чл. 3, ст. 24.

⁵⁷ ЗЗЖС, чл. 3, ст. 25.

Конкретније су са поменутиим питањима непосредније повезане и норме Закона о заштити од јонизујућег зрачења и нуклеарној сигурности. Овај закон одређује да носилац лиценце за обављање радијационе делатности, односно носилац лиценце за обављање нуклеарне активности одговара за штету насталу услед радијационе делатности или нуклеарне активности у складу са начелом објективне одговорности.⁵⁸ Уколико се не може утврдити носилац лиценце, трошкове деконтаминације и настале штете које је неопходно покрити сноси држава.⁵⁹ Ово решење могло би се критиковати. Наиме, цивилистички гледано, крајња консеквенца је у реду. Проблематично је, међутим, решење које подразумева да се у систему прописаних дозвола није могуће одмах утврдити носиоца „лиценце“.

Ваљало би приметити да оба закона само делимично покривају одговорност за атомске штете. ЗЗЈЗНС прихвата објективну одговорност државе, ако се не зна ималац лиценце (што је *contradictio in adiecto*). То је проблематично, јер би ималац морао имати евиденцију о лиценци, код одговарајуће агенције. Обухваћена је само штета од радијације, али не и она која настане поводом атомског акцидента. Поред тога, оштећени има право на накнаду само када је штета настала услед последица оштећења, али не и када је наступила због телесне повреде и смрти. Нису уређена питања висине и облика накнаде. Отуда, чини нам се да су домаћи закони у погледу атомских штета недостатни, непотпуни и да нису довољно хармонизовани са заједничким европским правом.

6. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

На основу изведене анализе упоредно правних решења европских законодавства (Немачке, Аустрије, Мађарске) у погледу грађанскоправне одговорности услед дејства атомских постројења, може се констатовати да законодавства европских земаља уводе построжа правила о одговорности ималаца атомских постројења. То чине на два начина: или тако што се за поједине законом признате видове штете која настаје услед смрти, телесне повреде, оштећења здравља одговара и у случају садејства више силе, или пак тако што се уводи претпоставка узрочности у случају када постоји вероватноћа да је штета настала услед дејства атомског постројења (хаварије или јонизирајућег зрачења или поводом одлагања нуклеарног материјала).

Апсолутна одговорност је, дакле, одговорност за штете настале од дејства атомских постројења, која се не могу искључити чак

⁵⁸ ЗЗЈЗНС, чл. 39, ст. 1.

⁵⁹ ЗЗЈЗНС, чл. 39, ст. 2.

ни онда када је до штете дошло услед (са)дејства више силе. Услов је да се докаже да се штета може довести у везу с функциоњањем атомског постројења. То би практично значило, на пример, да ималац постројења одговара за штету, ако је она проузрокована хаваријом атомског постројења услед земљотреса. Отуда се одговорност за атомске штете разликује од других случајева одговорности за опасне ствари или делатности, код којих је виша сила екскулпациони разлог. Указано је на прописе европских земаља везане за превенцију од атомских и других еколошких штета, која се остварује посредством информационе евиденције постојећих постројења, давања еколошке и технолошке дозволе и претходне еколошке анализе код изградње новог постројења.

Разликује се еколошка (атомска) штета у ширем смислу од еколошке (атомске) штете у грађанскоправном смислу. Прва се (генерално) санира, уколико је то могуће, а друга се накнађује у законом предвиђеном обиму, појединачно, сваком оштећеном лицу. Прва се реализује поводом већ насталих атомских еколошких штета ширих размера, пре свега, средствима из предвиђених фискалних фондова. Друга је одштетноправна обавеза власника атомског постројења, према оштећеним физичким лицима. Одговорност за атомске штете је посебан случај објективне одговорности због тога што у неким случајевима нема екскулпације због дејства више силе. Уједно, спада у ред посебних случајева грађанскоправне одговорности, због тога што код атомских штета постоје одступања од општих правила о грађанскоправној одговорности. У зависности од тога да ли је атомска штета настала услед хаварије, односно, услед повреде контракта, она може бити контрактуална или деликтна. У случају обавезног осигурања од одговорности за атомске штете, она спада у ред одговорности (осигуравајућег друштва) за штетне радње другог, уговорним преношењем одговорности. Уколико је закон одредио врсте штете и обим накнаде на императиван начин, уговорно ограничење или искључење одговорности је ништаво, као што је то случај у мађарском праву. Тиме се омогућава уговорни пренос ризика од атомске штете, уз плаћање одговарајуће премије осигурања од стране носиоца ризика од атомске штете. Иначе, у недостатку осигурања од одговорности, за атомске штете у свим анализираним правима примарно одговара ималац (привредник) атомског постројења, под којим се подразумева првенствено власник. Изузетно одговара и друго лице које га користи на основу трајних уговора, на пример закупца или корисника лизинга, уколико корисник за све време употребе атомског постројења сноси и трошкове његовог коришћења (немачко право). Код атомских штета лимитирана је висина одштете као и врста штете за коју штетник одговара (на пример, у аустријском праву). Некада се накнада материјалне штете одређује у једнократном

износу, а некада у виду ренте, у зависности и од тога да ли је штета „трентна“, тј. да ли је наступила одједном (на пример, смрт) или је трајна (на пример, трајно обољење).

У погледу права Републике Србије запажа се недостатак посебног и целовитог законског уређења одговорности за настале атомске штете. Због тога би требало, до доношења нових законских прописа, да у овој области важе општа правила Закона о облигационим односима о објективној одговорности, тј. одговорности за опасне ствари и делатности. То би у случају евентуалне атомске штете значило да би ималац атомског постројења или лице које постројење користи на основу уговора са имаоцем одговарали по правилима о одговорности без обзира на кривицу. Одговорно лице би могло да се ослободи одговорности ако докаже да је штета настала због дејства више силе. Обим накнаде материјалне штете је одређен правилом Закона о облигационим односима о интегралној накнади, стварне штете и изгубљене добити. Оштећени би имао право на правичну новчану накнаду нематеријалне штете за претрпљене физичке болове, за претрпљене душевне болове (на пример, због умањења животне активности или наружености) и страх. Право на правичну новчану накнаду за душевне болове у случају смрти или тешког инвалидитета имала би и лица блиска жртви атомских дејстава. По важећем праву, осигурање од одговорности за атомску штету имаоца или одлагаоца атомског материјала или постројења је факултативно. Видели смо, међутим, да решења упоредног права иду у правцу обавезног осигурања.

Dr. Jožef Salma/József Szalma

Professor

University of Novi Sad Faculty of Law

LIABILITY FOR NUCLEAR DAMAGE

Summary

The main focus of this paper lies with the national laws of three European countries (Germany, Austria and Hungary), as well as the EU law, relating to liability for damage caused by nuclear plant. The aforesaid European countries have enacted legislation prescribing stringent rules on liability of the operators of nuclear plants, meaning that for some forms of legally recognized harm (death, injury, damage to health) the operator incurs liability, even if damage was caused by *force majeure*. This type

of strict liability, whereby *force majeure* is not reason for exculpation, provided that the damage could be related to functioning of the plant, is named absolute liability. In addition, some regimes introduce presumption of causality, when it is more likely than not that damage resulted from the effects of nuclear plants (or ionizing radiation, or secondary nuclear waste materials).

The author also analyzes national and European rules on prevention of nuclear and other environmental damage, which includes the creation of the registry of nuclear plants with relevant data on domestic and European operators, the mechanisms of control of the operators, the requirement of preliminary ecological analysis in the construction of new plants, etc. In addition, the author observes differences between nuclear damage in broad and in narrow sense. The former is, in principle, redressed generally, to the extent possible. The latter is commonly redressed individually, to the extent prescribed by statutes.

Key words: *Liability for damage. – Nuclear damage. – Absolute liability. – Relative liability. – Presumption of causation. – Limitation of indemnification.*